

PRIEDAS III-5

Rekomendacijos dėl valstybinio socialinio draudimo įmokų administravimo tobulinimo

5.1. Finansavimo principai

Socialinės apsaugos sistemos finansavimas gali būti vykdomas socialinio draudimo įmokomis, mokesčiais arba mišriai (socialinio draudimo įmokomis ir mokesčiais).

Vienas pagrindinių socialinės apsaugos sistemų finansavimo šaltinis – valstybinio socialinio draudimo įmokos, kurias moka patys apdraustieji ir jų darbdaviai. Darbdavio įmokos apskaičiuojamos pagal nominalaus darbo užmokesčio, mokamo darbuotojui, tam tikrą procentą, tai yra darbuotojo darbo užmokesčio iki jo paties įmokų ir pajamų mokesčio atskaitymo. Darbuotojo įmokos taip pat nustatomos pagal jo darbo užmokestį. Darbdavio įmokas sudaro išlaidos, išskaitomos iš jo veiklos pajamų.

Vienose šalyse socialinio draudimo įmokos (ir valstybinės subsidijos) nustatomos atskirai kiekvienai socialinės apsaugos schemai, kitose šalyse įmokos nustatomos visai socialinės apsaugos sistemai. Atskiras finansavimas suteikia didesnę garantiją teisingam finansiniam apibrėžtumui skirtingų pašalpų schemose, tačiau tai gali lemti likučio susidarymą vienoje iš schemų socialinės apsaugos sistemoje ir deficito kitoje. Tuo atveju, lėšos iš vienos schemos perkeliamos į kitą (kompensacinis mechanizmas).

Socialinio draudimo išmokų sistema gali būti konstruojama **einamųjų išmokų** (paprastai administruojama viešojo sektoriaus įstaigų) arba **kaupimo sistema** (dažniausiai administruojama vykdo privačios įmonės arba valstybiniai fondai). Tiek einamųjų išmokų, tiek ir kaupimo sistemos tiesiogiai priklauso nuo demografinių ir makroekonominių reiškinių, taip pat tiek einamųjų išmokų sistema, tiek ir kaupiamoji sistema turi pranašumų ir trūkumų, kadangi, visuomenei senstant, vis sudėtingesnė tampa pajamų perskirstymo problema. Pagrindinis einamųjų išmokų būdo trūkumas yra tai, kad ši sistema jautri demografiniams pokyčiams, tačiau kaip pranašumus galima įvardyti greitą tokios sistemos įkūrimą; pajėgumą apsaugoti išmokas nuo infliacijos, o esant ekonomikos augimui – galimybę padidinti realią išmokų vertę ir užtikrinti minimalias pajamas visiems asmenims. Kaupiamosios sistemos trūkumas yra ilgas sistemos brandos laikotarpis iki jos realaus funkcionavimo pradžios, sudėtinga apsauga nuo infliacijos, kaupiamosios sistemos išmokos nepadidina realios pensijų vertės esant ekonomikos augimui, taip pat kaupiamosios sistemos rinkos reiškiniai sistemos dalyviams yra sunkiau suprantami, nes susiję su vertybinių popierių rinka, taip pat sukaupta pensijos dalis yra investuojama į vertybinių popierių rinką ir jos dydis priklauso nuo šios rinkos svyravimų, taigi atsiranda investavimo rizika. Kaupiamosios sistemos pranašumas gali būti tai, kad ši sistema ne taip jautriai reaguoja į demografinius pokyčius, taip pat sėkmingai investuojant yra tikimybė gauti didesnę pensiją.

Lietuvoje valstybinio socialinio draudimo įstatymas reglamentuoja valstybinio socialinio draudimo fondo (Fondas) biudžeto sudarymą ir valdymą. Fondo biudžeto sudarymą, vykdymą ir finansinę atskaitomybę taip pat reglamentuoja Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas ir Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklės.

Fondo finansų pagrindą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas (Fondo biudžetas), neįtraukiamas į valstybės, savivaldybių ir kitus biudžetus. Į Fondo biudžeto apskaitą yra įtraukiamas trumpalaikis ir ilgalaikis turtas, įgytas Fondo lėšomis ar gautas iš kitų subjektų neatlygintinai. Šis turtas yra valstybės nuosavybė ir gali būti naudojamas tik socialinio draudimo reikmėms bei papildomoms Fondo biudžeto pajamoms gauti. Perduodant šį turtą kitoms valstybės institucijoms ir įstaigoms, Fondui turi būti kompensuojama jo vertė. Fondo valdyba Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka patikėjimo teise valdo, naudoja į Fondo biudžeto apskaitą įtrauktą turtą ir juo disponuoja.

Teoriškai ir įstatymiškai, asignavimai iš valstybės biudžeto skiriami, kai dėl Lietuvos Respublikos Seimo ar Vyriausybės priimtų teisės aktų padidėja kurios nors socialinio draudimo rūšies išlaidos

arba sumažėja pajamos, o socialinio draudimo įmokų tarifai šiai socialinio draudimo rūšiai nekeičiami arba keičiami nepakankamu dydžiu. Asignavimai iš valstybės biudžeto ar kitų valstybės piniginių išteklių gali būti skiriami išlaidoms, susijusioms su pensijų sistemos reforma, kompensuojant socialinio draudimo įmokų sumas, pervedamas į pensijų kaupimo bendrovių valdomus pensijų fondus. Valstybės biudžeto asignavimai Fondo biudžetui nustatomi atitinkamų metų Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu. Tačiau praktikoje, Fondas iš valstybės biudžeto ima paskolas savo įsipareigojimams finansuoti (iki 2014 m. už paskolas reikėjo mokėti ir palūkanas).

Dauguma Europos valstybių socialinio draudimo sistemų yra bent iš dalies finansuojamos iš įmokų, kurias moka patys apdraustieji ir jų darbdaviai. Socialinio draudimo sistemose darbuotojams skiriamos darbdavio ir pačių darbuotojų įmokos. Socialinio draudimo įmokų dalis, mokama darbuotojo ir darbdavio, yra skirtinga įvairiose valstybėse: vienose didesnę dalį moka darbdavys, kitose – darbuotojas (tačiau reikia įvertinti ir pelno bei pajamų mokesčių dalis). Savime suprantama, kad bet kokie darbuotojų ir darbdavių įmokų pasiskirstymo pokyčiai tampa tikrai svarbūs, kai yra fiksuotas abiejų pusių įmokų santykis ir kai apibrėžtas nominalus atlyginimas.

Kitas svarbus socialinės apsaugos sistemos pajamų šaltinis – valstybinės subsidijos. Lietuvoje nuo 2002 m. ekonomika augo, didėjo užimtumas, darbo užmokestis. Atitinkamai, valstybinio socialinio draudimo fondas tapo pertekliniu, pradėtos didinti valstybinio socialinio draudimo pensijos, kitos išmokos. Tačiau nebuvo priimti politiniai sprendimai, užtikrinantys socialinių garantijų išsaugojimą, nesukurtas pensijų rezervo fondas, pensijų sistema liberalizuota, t.y. nesimta veiksmų, kad socialinio draudimo fondo biudžetas išliktų stabilus. Atsiradus ekonominei krizei, iškilo problemos, susijusios su finansiniu fondo stabilumu: išaugus nedarbo lygiui, sumažėjus darbo užmokesčiui, padaugėjus bankrotų, sumažėjus socialinio draudimo įmokoms, socialinio draudimo fondo biudžetas per trumpą laiką tapo deficitiniu.

Įmokų rinkimas tiesiogiai susijęs su ekonomine situacija (esant biudžeto trūkumui, socialinio draudimo įmokos gali būti didinamos), o išmokos gali būti indeksuojamos pagal infliacijos dydį, surinkimą į biudžetą, bendrojo vidaus produkto dydį ir pan. Tačiau įmokų trūkumas negali būti kompensuojamas paneigiant socialinės apsaugos tikslą – kovoti su skurdu ir garantuoti tam tikras pajamas vargingiausiems visuomenės sluoksniams bei kompensuoti dėl socialinės rizikos prarastas pajamas.

Galima daryti išvadą, kad einamųjų išmokų ir kaupiamųjų išmokų sistemos tiesiogiai priklauso nuo demografinių ir makroekonominių reiškinių. Tokią pačią išvadą pateikia ir Europos Sąjungos Komisija, kuri pažymi, kad einamųjų išmokų sistema ir kaupiamųjų išmokų sistema yra tiek pat jautrios ekonominėms ir biometrinėms rizikoms (pavyzdžiui, būsimo gyvenimo trukmės ilgėjimui). Kaupiamųjų pensijų sistemai daro įtaką ne tik sukauptų lėšų dydis, tačiau ir visuomenės pasitikėjimas šia sistema. Mažas pajamas gaunantiems asmenims nėra finansiškai naudinga dalyvauti privačių pensijų schemose, todėl į tai turi atsižvelgti tos valstybės, kuriose daug dėmesio skiriama privačių pensijų schemų plėtrai (European Commission, 2006).

5-1 lentelė. Pagrindiniai įstatymai, reikalingi priimti tobulinant įmokų administravimą

1.	Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas	Keičiama valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo, apskaičiavimo ir mokėjimo tvarka, siekiant sustiprinti įmokų-išmokų ryšį, taip pat bazinės pensijos finansavimo tvarka.
2.	✓ Europos Sąjungos institucijų darbuotojų ir Europos Parlamento narių pensijų teisių išsaugojimo ir perkėlimo įstatymas	Keičiama perkeliamųjų pensijų teisių apskaičiavimo tvarka (derinant su Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimais)
3.	Valstybinio socialinio draudimo įstatymas	• Numatyti, kad trūkstamos lėšos pensijoms finansuoti pervedamos iš valstybės biudžeto pagal poreikį;

		<ul style="list-style-type: none"> • Išplėsti bazę, nuo kurios skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo pensijų įmokos; • Keisti Fondo administravimo įstaigų struktūrą, siekiant efektyvesnio įmokų administravimo; • Sveikatos draudimo administravimo perdavimas mokesčių inspekcijai; • Apskaita pagal atskiras draudimo rūšis- netik principai, bet ir mechanizmas
4.	Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas	<ul style="list-style-type: none"> • Apskaityti įmokas VSD fonde pagal atskiras draudimo rūšis; • Finansuoti VSD fondo administravimo išlaidas iš valstybės biudžeto lėšų; • Įsteigti pensijų sistemos rezervo fondą;
5.	Biudžetinių įstaigų įstatymas	<ul style="list-style-type: none"> • Finansuoti VSD fondo administravimo išlaidas iš valstybės biudžeto.
6.	Nedarbo socialinio draudimo įstatymas	<ul style="list-style-type: none"> • Lietuvos darbo biržos išlaikymą finansuoti ne iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų kaip yra dabar, o iš valstybės biudžeto lėšų;
7.	Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas	<ul style="list-style-type: none"> • Peržiūrėti socialinės apsaugos sistemos konstrukciją, sąvokas, atsižvelgus į naujausius pakeitimus ir planuojamas reformas

Taigi, apibendrinant Lietuvos valstybinio socialinio draudimo įmokų administravimo sistemos tobulinimo kryptis, galima išskirti penkias pagrindines kryptis:

1. Valstybinio socialinio draudimo rūšių apskaitos pakeitimai. Apskaitos vykdymas pagal atskiras draudimo rūšis. Turi būti atskiriamas ligos ir motinystės-tėvystės draudimas, nes tai skirtingos draudimo rūšys, jų apskaita (tarifai, pajamos, išlaidos) turi būti aiškesnė. Taip pat sveikatos draudimas turi būti atskirtas nuo socialinio draudimo, nes jis turi savo atskirą fondą, reguliuojamas specialiuoju įstatymu, dvigubas administravimas. Atskira apskaita leis užtikrinti geresnį planavimą, įvertinti tarifų ir išmokų dydžius, formuoti rezervą. Tai leis sukurti aiškesnį ir skaidresnį sistemos valdymą bei pačią sistemą. Tai svarbu tuo atveju, jeigu Lietuvos socialinio draudimo sistema nepereis prie virtualių sąskaitų sistemos.

2. Valstybinio socialinio draudimo administravimo tobulinimas ir socialinį draudimą administruojančių institucijų funkcijos. Įmokų administravimo procedūrų vienodinimas tarp „Sodros“ ir valstybinės mokesčių inspekcijos (bet ne biudžetų sujungimas), sveikatos draudimo įmokų vieningas administravimas.

3. Santykių tarp valstybės biudžeto ir Valstybinio socialinio draudimo fondo nustatymas: valstybės biudžetas-socialinio draudimo garantas, bazinės pensijos perdavimas, pensijų rezervo fondas.

4. Socialinio draudimo įmokų surinkimo didinimo problematika: spragų identifikavimas nustatymas, papildomos įmokos iš nelegalios ekonomikos.

5. Socialinio draudimo plėtra: išmokų apmokestinimas ir naujų socialinių grupių įtraukimas į socialinio draudimo sistemą.

5.3 Socialinio draudimo administravimo tobulinimo kryptys

J. E. Lane (J.E.Lane, 2001) teigimu, pagrindiniai viešojo administravimo reformos tikslai yra efektyvumas (kai yra reformuojamos valdžios paskirstymo ir reguliavimo atšakos), lygybė (kai reikia

keisti valdžios persikirstymo vaidmenį) ir taupymas. Viešojo sektoriaus reforma turi orientuotis į geresnių rezultatų siekį ir sąnaudų mažinimą: jei siekiama rezultatų, tada galima diegti inovacijas bei modernias technologijas, jei tikslas yra taupymas, turi būti mažinamos sąnaudos. Viešojo valdymo reformas nagrinėjantys mokslininkai Ch. Pollit ir G. Bouckaert teigia, kad terminas „reforma“ reiškia „ne tik pokytį, bet ir (stipriai) gerą pokytį – sąmoningą judėjimą iš nelabai pageidaujamos (buvusios) padėties į labiau pageidaujamą (būsimą) padėtį. Reformų tikslai yra valstybės išlaidų taupymas, viešųjų paslaugų kokybės gerinimas, valdžios veiklos našumo ir galimybių didinimas, kad pasirinkta ir įgyvendinama politika būtų veiksminga“ (Ch. Pollit, G. Bouckaert, 2003).

Europos Komisija, skatindama valstybes nares imtis būtinų reformų, nesiūlo priimti ES teisės aktų, kuriais reformos būtų įgyvendintos vienodai visose ES valstybėse. Valstybėms narėms siūlomos galimos reformos kryptys, kad būtų pasiektas tas pats tikslas – stabilios, pakankamos išmokas garantuojančios pensijų sistemos. Tačiau Europos Komisija mato savo vaidmenį stebint vykdomas reformas ir teikiant rekomendacijas.

Pagal „Europos semestro“ principą, 2013 m. ES Taryba pateikė tokias rekomendacijas Lietuvai socialinio draudimo reformų srityje¹:

- priimti ir įgyvendinti teisės aktus dėl visapusiškos pensijų sistemos reformos;
- suderinti teisės aktais nustatytą pensinį amžių su vidutine tikėtina gyvenimo trukme, apriboti galimybes anksčiau išeiti į pensiją, nustatyti aiškias pensijų indeksavimo taisykles ir skatinti naudoti papildomo kaupimo schemas, kartu užtikrinant, kad vykdomos reformos būtų įgyvendintos;
- pensijų reformą pagrįsti priemonėmis, kuriomis didinamos vyresnių žmonių galimybės įsidarbinti.

5.4 Socialinio draudimo įmokų rinkimo būdai

Socialinio draudimo įmokų surinkimo metodai gali būti įvairūs: įmokas gali rinkti regioninės įstaigos ar įmokos renkamos centralizuotai, įmokas ir mokesčius gali rinkti vienas mokesčių administratorius arba įmokos ir mokesčiai gali būti renkami skirtingų mokesčių administratorių. Kadangi socialinio draudimo sistemoje ypatingas dėmesys turi būti skiriamas stabilumui ir socialinio draudimo garantijų apsaugai, mokesčių ir socialinio draudimo įmokų rinkimas per vieną mokesčių administratorių gali būti pateisinamas tik tose valstybėse, kuriose administracinės struktūros yra tvirtos, nusistovėję ir retai transformuojamos iš esmės. Mokesčius ir socialinio draudimo įmokas rinkti per vieną mokesčių administratorių problemiška gali būti ir dėl to, kad mokesčių ir socialinio draudimo įmokų paskirtis yra nevienoda: sumokėtos įmokos suteikia teisę į išmokas (iš karto ar senatvėje). Siekiant mažinti administracinę našta, tikslinga socialinio draudimo įmokų ir mokesčių išieškojimo procedūras sutelkti vienoje vietoje, tačiau pats įmokų surinkimas ir apdraustųjų socialiniu draudimu duomenų bazės administravimas turėtų likti valstybinio socialinio draudimo įstaigoje.

Socialinio draudimo įmokų surinkimo efektyvumas taip pat priklauso nuo socialinės apsaugos sistemos konstrukcijos ir situacijos darbo rinkoje. Siekiant padidinti įmokų surinkimą, būtina socialinės apsaugos sistemą padaryti skaidrią, lanksčią ir aiškią: daug dėmesio skiriant užimtumo didinimo priemonėms, lankstesnių darbo formų nustatymui ir panašioms aktyvios socialinės politikos priemonėms (tai akcentuojama Europos Sąjungos instituciniu lygmeniu), taip pat pakeisti visą socialinės apsaugos išmokų sistemą (kai kurias išmokas sumažinant arba jų atsisakant).

Socialinio draudimo įmokų surinkimo problemos

Silpnas ryšys tarp socialinio draudimo įmokų ir išmokų yra vienas įmokų mokėjimo vengimo priežasčių. Vienos socialinio draudimo įmokų nemokėjimo sąlygos yra susijusios su prastu įmokų administravimu (patogios sąlygos nemokėti įmokų, korupcija, dažna teisės aktų kaita, darbuotojų abejingumas, mažas sankcijų dydis), kitos priežastys - yra ekonominės (didelė socialinio draudimo įmokų ir mokesčių bazė, didelė infliacija, sudėtingi teisės aktai, ekonominė krizė). Svarbu akcentuoti ir tai, kad įmokų nemokėjimo priežastis gali būti nepasitikėjimas valstybe, darbuotojų neigiamas

požiūris į socialinio draudimo sistemą, mažos pensijos, nedaug paskatų taupyti pensijai (ypač tai susiję su jaunesnio amžiaus žmonėmis).

Piniginių lėšų surinkimas iš neapskaitytos ekonomikos tiesiogiai įtakoja Valstybino socialinio draudimo fondo biudžeto pajamas. Nors Vyriausybė 2012 m. deklaravo, kad iš neapskaitytos ekonomikos galima surinkti apie milijardą litų, tačiau visuomenės supratimas apie neapskaitytos ekonomikos pajamas yra dviprasmiškas.

2010 m. liepos – rugpjūčio mėn. mėnesį atlikto visuomenės nuomonės tyrimo rezultatai rodo, kad dauguma asmenų šešėlinę ekonomiką vertina palankiai: tyrimo duomenimis, net 63,6 proc. gyventojų rinkęsi pigesnes prekes ar paslaugas net ir žinodami, kad nuo jų mokesčiai nebus sumokėti ir tik 23,6 proc. atsakė, kad tokios paslaugos ar prekės nepirktų. 20,3 proc. respondentų nurodė, kad per paskutinius dvejus metus dažnai pirkė kontrabanda atgabentų prekių (degalų, cigarečių ar alkoholio), 13 proc. – pirkė pastaruoju metu dažniau nei anksčiau, 28 proc. pirkė vieną ar kelis kartus, tik 37,6 proc. nepirkė. Nelegalios produkcijos pirkimo motyvas ekonominis – prekės pigesnės (taip nurodė 89,1 proc. respondentų) arba tai yra protesto forma prieš valstybės politiką (13,9 proc.). Rajonų centrų ir kaimų gyventojai teigė dažnai perkantys kontrabandines prekes – alkoholį, cigaretes bei degalus, tuo tarpu didžiųjų miestų gyventojai pripažino pastaruoju metu perkantys daugiau kontrabandinių prekių nei tai darė anksčiau².

Lietuvoje socialinio draudimo įmokų vengimas pasižymi tuo, kad veikla vykdoma siekiant nuslėpti dalį sąnaudų ir įplaukų, apskaitoje fiksuojant fiktyvias sąnaudų sumas pagal fiktyvius pirminius apskaitos duomenis, vedant „dvigubą“ buhalteriją ir pan., taip pat apmokestinamąsias pajamas stengiantis pakeisti neapmokestinamosiomis (darbdaviui pervedant įmokas į trečiosios pensijų pakopos fondus ir darbuotojui šias įplaukas išgryninant ir pan.).

Taip pat siekiama, kad su darbo santykiais susijusios ar kitos apmokestinamos išmokos taptų neapmokestinamos, pavyzdžiui, darbo užmokesčio dalis forminama komandiruočių išlaidoms kompensuoti; išmokama per tantjemas; forminama kaip darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas; įvedamos draudimo įmokos, darbdavio mokamos draudimo įmonei už darbuotojų gyvybės, nelaimingų atsitikimų ar civilinės atsakomybės draudimą, kai draudimo sutartyje yra numatyta, kad įvykus draudiminiam įvykiui draudimo suma bus išmokėta darbdaviui, o civilinės atsakomybės draudimo atveju – darbdaviui ar trečiajam asmeniui ir pan.

Pastebima ir sudėtingesnių formų – steigiamos fiktyvios įmonės, fiktyviai įdarbinami asmenys, darbo laiko apskaitos žiniaraščiuose nefiksuojamas visas darbo laikas, atliekami darbai įforminti kaip civilinės sutartys ir pan.

Ypatingai svarbu ne tik pakeisti pačios įmokų administravimo sistemos principus ar tobulinti įmokų administravimą, bet ir keisti visuomenės požiūrį į valstybinio socialinio draudimo įmokas:

- aiškinant, kad įmokos garantuoja atitinkamas išmokas ir šviesti darbdavius ir darbuotojus;
- įvesti naujas administracines procedūras, naujosios viešosios vadybos principus, pagerinant įmokų rinkimo proceso efektyvumą;
- gerinant socialinio draudimo planavimą ir tvarką. Įmokų nemokėjimas turi būti vertinamas kaip nelegalus veiksmas, sulaukiantis sankcijų;
- makroekonominėje politikoje didelį dėmesį skirti įmokų administravimo tobulinimui;
- tobulinant savarankiškai dirbančių asmenų įmokų administravimą ir veiklą (pagal verslo liudijimus ar individualiai vykdančius veiklą). Tokių asmenų buhalterija yra supaprastinta, be to, nekontroliuojamas veiklos mastas (pavyzdžiui, statybos darbus pigiau atlieka keli statybininkai, dirbantys pagal verslo liudijimus, nei dirbantys pagal darbo sutartis), taip pat sunku kontroliuoti laikiną ar sezoninį darbą. Siūlytina vienodinti asmenų, dirbančių individualiai ir pagal verslo liudijimą apmokestinimą.

Įmoky mokėjimui didelę įtaką turi ir visuomenės informavimo kampanijos, supažindinančios su asmens socialinėmis teisėmis, įmoky mokėjimo privalumais ir sankcijomis. Valstybinės valdžios ir valdymo įstaigos privalo ne tik kovoti su neapskaityta ekonomika, bet ir viešai deklaruoti atsakomybę už įmoky nemokėjimą, kad paskatintų ir sudrausmintų negatyviai nusiteikusius asmenis. Tai gali būti įgyvendinama ne tik per žiniasklaidą, bet ir keliant viešojo sektoriaus darbuotojų kvalifikaciją, vykdant korupcijos prevenciją, taikant viešojo sektoriaus darbuotojams motyvacinę (priklausiančią nuo rezultatų) priemones, taikant informacines technologijas (pavyzdžiui, viešai skelbiant skolininkus) ir vykdant nelegalaus prevenciją bei patikrinimus.

Priemonės didinančios socialinio draudimo įmoky surinkimą

Galima išskirti tokias priemones, kurios padidintų socialinio draudimo įmoky surinkimą bei pagerintų įmoky administravimą:

1. Sustiprinti pelno nesiekiančių įmonių ar įstaigų finansinių operacijų bei sandorių kontrolę.
2. Daugiau dėmesio skirti nelegalaus darbo prevencijai, (padidinant finansavimą) informaciniam švietimui apie socialinį draudimą, vykdyti prevencinius nelegalaus darbo patikrinimus.
3. Įgyvendinti patvirtintus planus ir strategijas. Valstybės politikos tęstinumas bei patvirtintų politinių priemonių laikymasis sustiprins pasitikėjimą valstybe ir socialiniu draudimu.
4. Būtina sudaryti prielaidas gauti duomenis apie užsienio valstybėse gautas savarankiškai dirbančių asmenų pajamas, privalomai deklaruojant pajamas.
5. Plėsti socialiniu draudimu apmokestinamų pajamų bazę-privalomai drausti ūkininkus, su verslo liudijimu dirbančius verslo liudijimą išsiėmusio asmens šeimos narius, suvienodinti individualiai ir pagal verslo liudijimą dirbančių asmenų socialinį draudimą, apmokestinti tantjemas ir kt.
6. Siekiant mažinti valstybinio socialinio draudimo fondo deficitą, būtina įtvirtinti ir kitas nuostatas: valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo išlaidos turi būti finansuojamos iš valstybės biudžeto; toliau tęsti Valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo įstaigų struktūros tobulinimą.
7. Valstybinio socialinio draudimo fondo taryba, veikianti trišaliu principu, privalo detaliau išnagrinėti galimų papildomai gauti pajamų būdus ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei kiekvienais metais teikti atitinkamą išvadą.

5.6 „Sodros“ ir valstybės biudžetų sujungimo problematika

Valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo įstaigos („Sodra“) ir Valstybinė mokesčių inspekcijos teritorinės įstaigos (VMI) vykdo savo esme panašias funkcijas įmoky ir mokesčių surinkimo ir apskaitos srityje, t.y. surenka ir apskaito įmokas bei mokesčius, kontroliuoja ir taiko sankcijas skolininkams bei vykdo išieškojimus. Esminį skirtumą tarp šių sistemų sudaro skirtingas įmoky ir mokesčių pobūdis ir paskirtis, todėl jų administravimui taikomi skirtingi surinkimo ir apskaitos principai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad socialinio draudimo įmokos negali būti tiesiogiai prilyginamos mokesčiams. Surenkant mokesčius neatsiranda mokesčio mokėtojo ir mokesčio rinkėjo (VMI) pareiga trečiajam asmeniui. Tuo tarpu įmoky mokėtojo ir įmoky surinkėjo (Sodros) santykiuose atsiranda tiesioginė pareiga užtikrinti trečiosios šalies – apdrausytojo interesus, tiesiogiai priklausiančius nuo sumokėtų įmoky. Minėtos teisės yra ginamos Konstitucijos, Civilinio kodekso, kitų specialiųjų teisės aktų.

Pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymą visi Lietuvos draudėjai t. y. visi asmenys, mokantys valstybinio socialinio draudimo įmokas, privalo Valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo įstaigoms kas mėnesį teikti pranešimus apie jų darbuotojams priskaičiuotą apmokėjimą už darbą bei socialinio draudimo įmoky dydį. Draudėjų teikiami pranešimai, tiek

elektronine tiek ir popierine forma, yra juridinę galią turintys dokumentai, nes jie yra pagrindas nustatyti, skirti ir mokėti asmeniui pensiją ar kitą valstybinio socialinio draudimo išmoką. Šie dokumentai Valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo įstaigose saugomi ilgą laiką (virš 70 metų). Dėl to svarbu, kad valstybinio socialinio draudimo pranešimus visada būtų galima patikrinti ir įsitikinti, ar teisingai yra paskirta ir mokama pensija ar kita valstybinio socialinio draudimo išmoka.

Tiek socialinio draudimo tiek mokesčių sistemos nuo pat jų sukūrimo buvo vystomos kaip savarankiškos, pagal skirtingus principus. Informacinės sistemos, į kurių kūrimą investuotos didelės lėšos, buvo kuriamos taikant jas konkrečioms funkcijoms atlikti, todėl jos negalėjo būti tarpusavyje integruotos.

Akivaizdu, kad funkcijų persikirstymas tarp VMI ir „Sodros“ (sujungiant įmokų administravimą) apčiuopiamos naudos „Sodros“ biudžetui neduos, ypač įvertinus reformos kaštus, bei galimus pereinamojo laikotarpio nesklaidumus, rizika socialinio draudimo sistemos stabilumui bus reikšminga. Be to, pagal 2011 m. gegužės 24 d. Seimo nutarimu Nr. XI – 1410 patvirtintas Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gaires (ir atitinkamus poįstatyminius Lietuvos Respublikos Vyriausybės teisės aktus, pavyzdžiui, Vyriausybės 2011 m. birželio 8 d. nutarimu Nr. 684 patvirtintą Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių įgyvendinimo priemonių planą), valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos ilguoju laikotarpiu tikslas – sukurti tvaresnę, saugesnę, skaidresnę, adekvačias išmokas garantuojančią sistemą, taip pat pertvarkyti esamą valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos modelį ir užtikrinti ne tik orų gyvenimą senatvėje, bet ir tinkamą atlygį už visą gyvenimą dirbtą darbą.

Be to, 2011-05-25 Seimo nutarimu priimtų valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių II d. 5 p. numatyta pakeisti bazinės pensijos skyrimo ir mokėjimo tvarką taip, kad vietoj socialinio draudimo bazinės pensijos, socialinio draudimo našlių pensijos ir šalpos pensijos būtų mokama viena neįmokinė pensija iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, kas panaikins faktinį „Sodros“ biudžeto deficitą. Taigi, bazinės pensijos mokėjimas bet koku atveju bus perduodamas valstybės biudžetui, todėl teisine ir administracine prasme biudžetų sujungimas nėra tikslingas.

Pagal galiojančią tvarką, valstybinio socialinio draudimo ir privalomojo sveikatos draudimo įmokos yra skaičiuojamos nuo priskaičiuoto darbo užmokesčio, o gyventojų pajamų mokestis dėl neapmokestinamojo pajamų dydžio taikymo yra skaičiuojamas nuo mažesnės bazės (nuo priskaičiuoto darbo užmokesčio atėmus neapmokestinamųjų pajamų dydį). Esama tvarka sąlygoja itin sudėtingą mokesčių apskaitą, sukelia didelę administracinę naštą mokesčių mokėtojams. Jei nebūtų suvienodinta apmokestinimo bazė, deklaravimo ir įmokų mokėjimo tvarka, mokesčių mokėtojai administracinės naštos palengvinimą pajustų tik tiek, kad patikrinimus atliktų ir būtų bendraujama su viena mokesčius administruojančia institucija, tai nebūtų esminis naštos sumažinimas.

Tikslingiausia, kad „Sodra“ ir VMI galėtų sukurti bendras informacinių technologijų pagrindu sukurtas programas, skirtas mažinti administracinę naštą, panaikinti prievoles asmenims tuo pačiu klausimu tekti informaciją ir „Sodrai“ ir VMI, t. y., siūloma tarpinstituciniu lygiu gerinti bendradarbiavimą efektyviau aptarnaujant klientus bei rengiant bendras administracines procedūras.

5.7 Valstybinio socialinio draudimo fondo rezervas

Pensijų rezervo fondas

Pensijų rezervo fondas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012-2016 metų programos įgyvendinimo 80 prioritetinėje priemonėje numatyta, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 2013 metų IV ketvirtį turi pateikti teisės aktų projektus, kuriais būtų patobulintas Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų rezervo sudarymo ir jo naudojimo tvarkos teisinis reguliavimas. Atsižvelgiant į tai, kad rezervo sudarymui yra reikalingos papildomos lėšos kurių Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžete šiuo metu nėra, o šio biudžeto subalansavimas planuojamas tik

2016 metais, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija siūlys Vyriausybei 80 prioritetinės priemonės įgyvendinimo terminą nukelti į 2015 metų II ketvirtį.

Rezervo įsteigimas yra numatytas įvairiuose koncepciniuose dokumentuose, tyrimuose, ataskaitose: 2009 m. gruodžio 18 d. Valstybės kontrolės valstybinio audito ataskaitoje „Valstybinio socialinio draudimo sistema“ (Nr. VA-P-10-2-23), 2010 m. birželio 15 d. Vyriausybės patvirtintoje valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos reformos pertvarkos koncepcijoje, 2011 m. gegužės 24 d. Lietuvos Respublikos Seime patvirtintose Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairėse.

Pensijų rezervo fondas steigiamas ateities pensijų sistemos finansavimo deficitui padengti. Į pensijų rezervo fondą nukreipiama dalis valstybės biudžeto lėšų, kurios yra investuojamos. Iš ES valstybių, didžiausios lėšos pensijų rezervų fonduose buvo sukauptos Suomijoje, Kipre, Švedijoje, Airijoje, Portugalijoje, Olandijoje, Ispanijoje, Belgijoje, Prancūzijoje.

Į pensijų rezervo fondus nukreipiama dalis valstybės biudžeto lėšų, kurios yra investuojamos. Pavyzdžiui, Prancūzijos socialinės apsaugos kodekso L.135-1 straipsnyje nustatyta, kad nacionaliniam solidarumui užtikrinti steigiamas pensijų fondas, skirtas pensijoms finansuoti. Pensijų fondas yra viešojo sektoriaus įstaiga, kurios aukščiausias valdymo organas – administracinė taryba, sudaryta iš socialinių partnerių.

Lietuvoje pensijų sistemos rezervo fondo priežiūrą tikslinga pavesti Valstybinio socialinio draudimo fondo tarybai, administravimą – „Sodrai“. Pensijų sistemos rezervo fondas turėtų būti įsteigtas pagal specialias nuostatas, numatytas Valstybinio socialinio draudimo įstatyme, numatant tam tikrą procentą nuo Sodros pajamų.

5.8 Valstybinio socialinio draudimo rūšių atskyrimas ir santykių tarp „Sodros“ bei valstybės biudžetų suregulavimas

2011 m. gegužės 24 d. Lietuvos Respublikos Seime patvirtintose Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairėse numatyta sutvarkyti valstybinio socialinio draudimo rūšių teisinį reglamentavimą ir apskaitą: atskirti sveikatos draudimą ir pensijų kaupimą nuo valstybinio socialinio draudimo.

Taip pat Gairėse numatyta pakeisti Fondo biudžeto apskaitą, nustatyti, kad įmokos būtų apskaitomos pagal atskiras socialinio draudimo rūšis; numatyti, kad dėl ekonominės krizės susidaręs Fondo pajamų ir išlaidų skirtumas dengiamas iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, jeigu tam nepakanka Fondo rezervo; paskolų, paimtų siekiant įvykdyti įsipareigojimus apdraustiesiems, palūkanos mokamos ne iš Fondo biudžeto lėšų, bet iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų. Pritrūkus lėšų, paskolos Užimtumo fondui teikiamos ir administruojamos ne iš Fondo biudžeto, o iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto.

Šiandieną galima konstatuoti, kad:

- valstybinio socialinio draudimo finansavimo šaltinis (įmokos nuo aktyvios veiklos pajamų) nėra pakankamas siekiant subalansuoti biudžetą, užtikrinti mokėtas įmokas atitinkančias išmokas, nors įmokų tarifas yra jau dabar gana aukštas;
- apmokestinamoji bazė pagrindiniams mokėtojams neribojama (t.y. nėra maksimalaus įmokų dydžio – „lubų“);
- valstybinio socialinio draudimo įmokų administravimo sistema sveikatos draudimo administravimo srityje dubliuoja mokesčių surinkimo sistemą;
- Valstybinio socialinio draudimo administravimo išlaidos nėra formaliai ribojamos;
- Lietuvos darbo biržos išlaikymas finansuojamas iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų.

Todėl būtina įgyvendinti Gairių nuostatas, atskiriant sveikatos draudimo administravimą ir perduodant jį Valstybinei mokesčių inspekcijai; Lietuvos darbo biržos finansavimą ir Užimtumo fondo finansavimą (jei trūksta lėšų iš socialinio draudimo fondo) vykdyti iš valstybės biudžeto lėšų; valstybės biudžetui perduoti bazinės pensijos mokėjimą ir peržiūrėti įmokų tarifus; įsteigti rezervo fondą; formaliai riboti „Sodros“ administravimo išlaidas.

5.9 Papildomų „Sodros“ pajamų gavimas iš naujų išmokų rūšių apmokestinimo

Socialinio draudimo įmokų administravimo gerinimas susijęs ir su tuo, kad būtina plėsti įmokų apmokestinamąją bazę. Tik tada, kai bus įvesta aiški sistema, susijusi su pajamų ar išmokų apmokestinimu ir bus panaikintos nepagrįstos išmokos, tik tokiu atveju bus pasiektas didesnis sistemos skaidrumas, aiškumas ir tai gali padidinti pasitikėjimą visa socialinio draudimo sistema.

Pavyzdžiui, būtina toliau tobulinti savarankiškai dirbančių asmenų įmokų administravimą ir veiklą (pagal verslo liudijimus ar individualiai vykdančius veiklą). Tokių asmenų buhalterija yra supaprastinta, be to, nekontroliuojamas veiklos mastas (pavyzdžiui, statybos darbus pigiau atlieka keli statybininkai, dirbantys pagal verslo liudijimus, nei dirbantys pagal darbo sutartis), taip pat sunku kontroliuoti laikiną ar sezoninį darbą. Siūlytina vienodinti asmenų, dirbančių individualiai ir pagal verslo liudijimą apmokestinimą, bent jau įvedant draudimą papildomai pensijos daliai pagal verslo liudijimą dirbantiems asmenims.

2011 m. fizinių asmenų grupė pagal jungtinės veiklos sutartį vadovaujama R. Lazutkos, atliktame „Lietuvos pensijų sistemos vystymosi ilgalaikių tendencijų bei joje numatomų pokyčių įtakos Lietuvos viešųjų finansų tvarumui“ tyrime pateikė pagrįstą išvadą, kad norint išgryninti sveikatos draudimo finansavimą, padaryti jį aiškesniu, galima būtų įmokas Ligonių kasoms nustatyti ne tik nuo atlyginimų, bet ir juos pakeičiančių nedarbingumo bei senatvės pensijų. Skaičiavimai parodė, jog jeigu netekto darbingumo (invalidumo) ir senatvės pensijos būtų apmokestintos darbuotojo įmokomis, jos sudarytų 1,9 proc. visų Sodros pajamų, o darbdavio įmokos (jei būtų mokamos iš Sodros arba valstybės biudžeto ir sudarytų 3 proc. nuo draudžiamųjų pajamų) sudarytų apie 3,7 proc. nuo visų Sodros pajamų. Kad toks pertvarkymas būtų finansiškai neutralus, t.y. nesukeltų papildomos finansinės naštos nei pensininkams, nei Sodrai, lėšos, dabar mokamos Ligonių kasoms už pensininkų draudimą iš valstybės biudžeto, turėtų būti nukreipiamos į Sodrą. Pastaroji tas lėšas paskirstytų įmokomis Ligonių kasoms už konkrečius pensininkus (3 proc. nuo pensijos atitiktų darbdavio įmokas, o 6 proc. – darbuotojo). Tokiu atveju išaugtų Sodros pajamos ir pensijos, kurių dalį tektų sumokėti kaip įmoką Ligonių kasoms, o „į rankas“ gaunamos pensijos nenukentėtų. O jeigu ligos, motinystės, motinystės (tėvystės) ir tėvystės išmokų, bei bedarbio pašalpos būtų apmokestintos sveikatos draudimo įmokomis, darbuotojo įmokomis sveikatos draudimui suma sudarytų apie 0,3 proc., o darbdavio įmokos (jei būtų mokamos iš Sodros arba valstybės biudžeto ir sudarytų 3 proc. nuo draudžiamųjų pajamų) sudarytų apie 0,6 proc. nuo visų Sodros pajamų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad apmokestinamosios bazės plėtimas turi būti įvertintas kiekvienu konkrečiu atveju, o ne automatiškai.

Manome, kad mažinant socialinio draudimo fondo biudžeto deficitą bei plečiant socialinio draudimo aprėptį, būtina svarstyti apmokestinti kai kurias išmokas ar socialines grupes (detalesnė analizė pateikiama kitose tyrimo dalyse): socialinio draudimo įmokomis apmokestinti tantjemas; asmenis, dirbančius pagal verslo liudijimus, apdrausti papildomai pensijos daliai; plėsti doktorantų socialinį draudimą; plėsti mažųjų bendrijų vadovų socialinį draudimą; ūkininkus apmokestinti kaip savarankiškai dirbančius asmenis privalomai; svartyti pensijų apmokestinimą bent jau sveikatos draudimo įmokomis.

Taip pat manome, kad nėra tikslinga apmokestinti išmokų iš trečiosios pakopos pensijų fondų, tačiau būtina gerinti trečiosios pakopos pensijų fondų administravimo priežiūrą. Šiuo metu jau egzistuoja gyventojų pajamų mokesčio lengvatos savanoriškai pensijai kaupiantiems asmenims. Šios lengvatos turi išlikti, kadangi jos skatina kaupimą ir atitinka Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. gegužės 24 d. nutarimu Nr. XI – 1410 patvirtintose valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairėse numatytą priemonę „8. Skatinti asmenis dalyvauti profesinių pensijų

fonduose ir trečiosios pensijų pakopos fonduose (privačios kaupiamosios pensijos)“. Pažymėtina, kad ir Europos Komisijos rekomendacijose Lietuvai, patvirtintose Europos Tarybos, siūloma skatinti naudoti papildomo kaupimo schemas. Atkreiptinas dėmesys, kad daugelyje Europos Sąjungos valstybių narių savanoriškose pensijų kaupimo schemose gyventojų pajamų lengvatos yra taikomos (J. Karalystė, Ispanija, Suomija, Prancūzija, Vengrija, Airija, Italija, Liuksemburgas, Latvija, Portugalija, Rumunija, Švedija, Austrija, Belgija, Bulgarija ir kt.). Toliau pateikiame Lietuvos, Latvijos ir Estijos pavyzdžių palyginimą:

Lietuvoje savanoriškas kaupimas pensijai trečiojoje pakopoje galimas privačiuose pensijų fonduose arba per gyvybės draudimo produktus. Pervedimas į pensijų fondus leidžia susimąžinti pajamų mokestį, nes nuo pajamų pervedamų į pensijų fondus, neviršiančių 25 proc. asmens metinio darbo užmokesčio, nemokamas pajamų mokestis.

Latvijoje kaupti trečiosios pakopos pensijų fonduose gali tiek atskiras asmuo, tiek tarpininkaujant darbdaviui. Pervedimas į pensijų fondus leidžia susimąžinti pajamų mokestį, nes nuo pajamų pervedamų į pensijų fondus, neviršiančių 10 proc. asmens darbo užmokesčio, nemokamas pajamų mokestis. Investicijų trečiosios pakopos pensijų fonduose grąža yra apmokestinama, o išmokos iš pensijų fondų neapmokestinamos. Pensijų išmokas iš fondų galima gauti tik sulaukus 55 metų amžiaus.

Estijoje pervedimas į pensijų fondus leidžia susimąžinti pajamų mokestį, nes nuo pajamų pervedamų į pensijų fondus, neviršiančių 15 proc. asmens darbo užmokesčio (tačiau taikomos 6000 eurų per metus neapmokestinamų pajamų lubos), nemokamas pajamų mokestis. Jei išmokos iš trečiosios pakopos pensijų fondų gaunamos vienkartinė išmoka mokamas lengvatinis 10 proc. pajamų mokestis (vietoje įprasto 21 proc. pajamų mokesčio). Jei išmokos gaunamos anuiteto pavidalu, jos nėra apmokestinamos. Išmokas iš trečiosios pakopos pensijų fondų galima gauti esant bet kokio amžiaus, bet pajamų mokesčio lengvatos taikomos tik tuomet kai gaunantysis išmokas yra vyresnio nei 55 metai amžiaus.

5.1 Privalomojo sveikatos draudimo administravimas

Iki 1997 metų vidurio iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų buvo finansuojama dalis sveikatos draudimo išlaidų. Nuo 1997 m. liepos 1 d., įsigaliojus Sveikatos draudimo įstatymui, socialinio draudimo įmokos dalis, tenkanti sveikatos draudimui, pervedama į Privalomąjį sveikatos draudimo fondą.

„Sodra“ Sveikatos draudimo įstatymo nustatytas ir gautas privalomojo sveikatos draudimo įmokas, taip pat papildomai išieškotas privalomajam sveikatos draudimui priklausančias draudimo įmokas Sveikatos draudimo įstatymo nustatyta tvarka perveda į Valstybinės ligonių kasos Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto sąskaitą. Fondo valdyba atsiskaitymus su Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetu gali vykdyti Sveikatos draudimo įstatymo nustatyto dydžio privalomojo sveikatos draudimo įmokų ir iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto finansuojamų sveikatos priežiūros įstaigų socialinio draudimo įmokų tarpusavio įskaitymais.

Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos teisės aktų nustatyta tvarka disponuoja iš Fondo gautomis lėšomis ir įstatymų nustatyta vykdo Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą, rengia privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto projektą ir jo vykdymo metinę apyskaitą, vykdo Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą; prižiūri teritorinių ligonių kasų veiklą; naudoja laikinai laisvas Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšas; įstatymų nustatyta tvarka tvarko draudžiamųjų privalomuoju sveikatos draudimu registrą.

Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto projektą, metinių biudžeto vykdymo ir finansinių ataskaitų rinkinius ir Privalomojo sveikatos draudimo fondo konsoliduotųjų ataskaitų rinkinį rengia Valstybinė ligonių kasa. Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto projektą bei Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto ateinančių dvejų metų prognozuojamus rodiklius teikia Vyriausybei Sveikatos apsaugos ministerija kartu su Privalomojo sveikatos draudimo tarybos išvada. Vyriausybė apsversto atitinkamų metų Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto projektą bei Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto ateinančių dvejų metų prognozuojamus rodiklius ir ne vėliau kaip likus 75 kalendorinėms dienoms iki biudžetinių metų pabaigos teikia Seimui

svarstyti kartu su Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projektu. Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetas tvirtinamas įstatymu. Privalomojo sveikatos draudimo fondo konsoliduotųjų ataskaitų rinkinį kartu su Privalomojo sveikatos draudimo tarybos išvada, valstybinio audito išvada arba auditoriaus išvada su išvada dėl biudžeto vykdymo ataskaitų rinkinio patikrinimo kasmet, ne vėliau kaip iki balandžio 15 dienos, Sveikatos apsaugos ministerija teikia svarstyti Vyriausybei. Privalomojo sveikatos draudimo fondo konsoliduotųjų ataskaitų rinkinį tvirtina Seimas.

Privalomojo sveikatos draudimo įmokų administravime galime išskirti dvi problemas: 1) šias įmokas administruoja dvi įstaigos – „Sodra“ ir Valstybinė mokesčių inspekcija; 2) pagal 2011 m. gegužės 24 d. Seimo nutarimą „Dėl Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių patvirtinimo“, už privalomojo sveikatos draudimo administravimą, vykdomą „Sodros“, Valstybinė ligonių kasa „Sodrai“ privalo kompensuoti.

Privalomojo sveikatos draudimo įmokų administravimas

Sveikatos draudimo įstatymo 17 straipsnio 1–4, 6 ir 91 dalyse nurodytas privalomojo sveikatos draudimo įmokas administruoja, o Sveikatos draudimo įstatymo 17 straipsnio 8 dalyje nurodytu atveju – įmokas išskaito „Sodra“ ir šias įmokas perveda į Valstybinės ligonių kasos Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto sąskaitą.

„Sodra“ administruoja šių privalomojo sveikatos draudimo (PSD) įmokų mokėtojus:

1. Draudėjus, kurie apskaičiuoja, išskaito ir moka PSD įmokas už apdraustuosius asmenis:

1.1. dirbančius pagal darbo sutartis, narystės pagrindu einančius renkamąsias pareigas renkamose organizacijose, narystės pagrindu dirbančius ūkinėse bendrijose, žemės ūkio bendrovėse arba kooperatinėse organizacijose, viešojo administravimo valstybės tarnautojus;

1.2. operatyvinės veiklos slaptuosius dalyvius, kuriems pagal su jais sudarytas rašytines slapto bendradarbiavimo sutartis mokamas atlygis;

1.3. vidaus tarnybos sistemos pareigūnus, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnus, krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos karius, Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekančius statutinius tarnautojus;

1.4. karius savanorius ir aktyviojo rezervo karius, pašauktus į pratybas, mokymus ar vykdyti tarnybos užduočių;

1.5. valstybės politikus, Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kitų teismų teisėjus ir kandidatus į teisėjus, prokuratūros pareigūnus, Lietuvos banko valdybos pirmininką, jo pavaduotojus, valdybos narius, Seimo ar Respublikos Prezidento paskirtų valstybės institucijų ar įstaigų vadovus, kitus Seimo ar Respublikos Prezidento paskirtų valstybės institucijų ar įstaigų pareigūnus, Seimo ar Respublikos Prezidento paskirtų valstybinių (nuolatinųjų) komisijų ir tarybų, kitų valstybinių (nuolatinųjų) komisijų ir tarybų pirmininkus, jų pavaduotojus ir narius, taip pat pagal specialius įstatymus įsteigtų komisijų ar tarybų pareigūnus, jeigu jiems už darbą mokamas darbo užmokestis;

1.6. individualių įmonių savininkus, tikrųjų ūkinių bendrijų ir komanditinių ūkinių bendrijų tikruosius narius ir mažosios bendrijos už mažųjų bendrijų narius.

1.7. asmenis, gaunančius pajamas pagal autorines sutartis, taip pat sporto veiklos, atlikėjo veiklos pajamas;

1.8. šeimynos dalyvius.

1.9. Paslaugų gavėjai, gaunantys pagal paslaugų kvitą teikiamas žemės ūkio ir miškininkystės paslaugas

2. Draudėjus - fizinius asmenis, kurie patys moka PSD įmokas:

2.1. asmenys, kurie verčiasi individualia veikla, kaip ji apibrėžta Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme (advokatai, advokatų padėjėjai, notarai, antstoliai ir kiti asmenys, išskyrus asmenis, kurie vykdo individualią veiklą turėdami verslo liudijimą);

2.2. fiziniai asmenys, kurie verčiasi individualia žemės ūkio veikla, kai žemės ūkio valdos ar ūkio ekonominis dydis pagal valstybės įmonės Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro atliktus skaičiavimus už praėjusių metų mokestinį laikotarpį nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. yra lygus 4 ekonominio dydžio vienetais arba didesnis.

3. „Sodra“ išskaičiuoja PSD įmokas iš nuolatinių Lietuvos gyventojų, kaip jie apibrėžti Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme, gaunančių Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme nurodytas iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų mokamas pašalpas.

Valstybinės mokesčių inspekcijos administruojami šie PSD įmokų mokėtojai:

1. Fiziniai asmenys, kurie, vykdydami individualią veiklą, gyventojų pajamų mokestį nuo individualios veiklos pajamų sumoka įsigydami verslo liudijimus;

2. Asmenys, kurie nepriklauso išvardytiems Sveikatos draudimo įstatymo 17 straipsnio 1–5 dalyse bei Sveikatos draudimo įstatymo 6 straipsnio 4 dalyje (užsieniečiai) ir kurių žemės ūkio valdos ar ūkio ekonominis dydis pagal valstybės įmonės Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro atliktus skaičiavimus už praėjusių metų laikotarpį nuo sausio 1 dienos iki gruodžio 31 dienos yra ne didesnis kaip 2 ekonominio dydžio vienetai.

2011 m. gegužės 24 d. Seimo nutarime “Dėl Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių patvirtinimo“ IV dalies 1 p. numatyta sutvarkyti valstybinio socialinio draudimo rūšių teisinį reglamentavimą ir apskaitą: atskirti sveikatos draudimą ir pensijų kaupimą nuo valstybinio socialinio draudimo. Kadangi šiuo metu sveikatos draudimo įmokų administravimą vykdo „Sodra“ ir Valstybinė mokesčių inspekcija, o taip pat dėl to, kad Sveikatos draudimą administruoja Valstybinė ligonių kasa, neabejotina, kad tos pačios rūšies draudimo įmokų administravimas efektyviau būtų atliekamas vienoje įstaigoje-Valstybinėje mokesčių inspekcijoje.

Atlyginimas už sveikatos draudimo įmokų administravimą

2011 m. gegužės 24 d. Seimo nutarime “Dėl Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairių patvirtinimo“ IV dalies 8 p. numatyta, kad Fondo biudžetui būtų atlyginamos išlaidos, patirtos Pensijų kaupimo sutarčių registru ir pensijų kaupimo dalyvių apskaitai administruoti, taip pat išlaidos, patirtos surenkant ir pervedant pinigines lėšas į pensijų kaupimo, Privalomojo sveikatos draudimo fondą ir Užimtumo fondą.

Atitinkama nuostata numatyta ir Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2013 metų rodiklių patvirtinimo įstatyme (Žin., 2012, Nr. 154-7919), kur patvirtinti procentiniai dydžiai, skirti Valstybinio socialinio draudimo fondo veiklos sąnaudų kompensacijai už sveikatos draudimo įmokų surinkimą ir pervedimą į Privalomojo sveikatos draudimo fondą, apskaičiuoti bei Valstybinio socialinio draudimo fondo 2013 metų biudžete numatyta gautina kompensacijos suma ir Sveikatos draudimo įstatymo 21 straipsnyje (priimta 2013 m. gruodžio 10 d.), kuriame apibrėžtos Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto išlaidos, tame tarpe numatytos ir išlaidos sveikatos draudimo įmokoms administruoti. Tačiau, papildomai siūlytina poįstatyminiame teisės akte numatyti fiksuoto dydžio procentinę išraišką, kokia dalis kompensuojama Valstybinio socialinio draudimo fondui už sveikatos draudimo įmokų surinkimą.

¹ ES TARYBOS REKOMENDACIJA dėl 2013 m. Lietuvos nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2012–2016 m. Lietuvos konvergencijos programos. Briuselis, SWD(2013) 365 final.

² Dalis lietuvių kontrabandinės prekes perka protestuodami prieš valdžios politiką. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-28]. <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menutop/9/home/publish/MjE3Ozk7OzA=>